

деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5144&skl=10;

3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7186&skl=10;

4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо нецільового використання гуманітарної допомоги під час дії воєнного стану» URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7146&skl=10;

5. Мовчан Р. «Воєнні» оновлення кримінального кодексу України: що варто враховувати громадянам та правозастосовцям і що забув врахувати законодавець. Частина 3. Кримінально-правова новела про колабораційну діяльність. Персональна сторінка автора у соціальній мережі Facebook. Матеріал розміщено 15.04.2022 року URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100009400659772>;

6. Хавронюк М. За пособництво державі агресору – кримінальна відповідальність. ЦППР. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/za-posobnytstvo-derzhavi-agresoru-kryminalna-vidpovidalnist/>;

7. Хавронюк М. І. За незаконне використання гуманітарної допомоги – кримінальна відповідальність. ЦППР. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/za-nezakonne-vykorystannya-gumanitarnoyi-dopomogy-kryminalna-vidpovidalnist/>.

*Демидова Л. М.,
д.ю.н., професор,
професорка кафедри кримінального
права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ОХОРОНА ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ НОВЕЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Доповідь висвітлює авторську позицію стосовно охорони громадської безпеки в умовах воєнного стану з питань новелізації кримінального законодавства, здійсненого Верховною Радою України (далі – ВРУ) за цим на-

прямою кримінально-правовою політикою, а також актуальних проблем кримінального судочинства щодо розглядуваної проблематики. Крім того, окреслені певні заходи, що потрібно або доцільно впровадити.

В умовах воєнного стану в ієрархії соціальних цінностей, що охороняються за допомогою норм кримінального законодавства, громадська безпека набуває підвищеного значення і кримінально-карані посягання на цей об'єкт характеризуються значним збільшенням ступеня їх суспільної небезпечності. Аргументами на підтвердження цієї тези є те, що при воєнному стані найбільш уразливим є мирне населення й інфраструктура, що забезпечує активний опір противнику. Зокрема, такий висновок військових експертів-науковців був оприлюднений в 2016 році в контексті визначення характерних рис війн XXI століття [1, с. 1000, 1001].

Дослідники визначають, що війни у XXI ст. будуть носити принципово інший характер й будуть вимагати якісно інших озброєнь і, відповідно, збройних сил. Світ вступив у смугу війн шостого покоління, коли збройні сили будуть використовуватися не стільки для ведення військових дій, стільки для того, щоб унеможливити противника чинити активний опір. В кінцевому підсумку, головною метою таких війн буде не стільки безпосереднє знищення противника, як досягнення поставлених політичних цілей війни без розгортання та застосування масових армій. Це означає, що концепція ведення так званої тотальної війни, яка була покладена в основу стратегічних установок більшості країн світу та кінцевий результат якої визначався зіткненням масових армій в кровопролитних битвах, відходить у минуле. Варварський характер зазначеної концепції проявлявся в тому, що зброя, яка використовувалася, наносила величезну шкоду мирному населенню та інфраструктурі, які забезпечують його життєдіяльність. Так, якщо у Другу світову війну кількість жертв серед мирних громадян становила 50% від загального числа втрат, то у в'єтнамській – 90%, а у чеченській – 95%. При цьому часто тотальна війна свідомо велася й ведеться виключно проти мирного населення. Спостерігається ведення війни з ураженням саме мирного населення й інфраструктури життєзабезпечення, що і є фундаментальними складниками громадської безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони.

Слід також враховувати, що українська нація, як і увесь світ, у XXI столітті знаходиться в нових реаліях, за яких швидкими темпами відбувається глобалізація й інтеграція суспільних процесів. Війна в країні, з одного боку, здатна частково або повністю зруйнувати підвалини, що забезпечують існування й розвиток держави як незалежної, правової, соціальної і демократичної, тобто йдеться про значний негативний вплив насамперед

на основи національної безпеки, а також інші складові національної безпеки (військову, інформаційну, продовольчу, екологічну безпеки; здоров'я населення, тощо) країни. А, із другого, – реальна війна проти однієї держави негативно впливає на стан спокою, рівень життєдіяльності населення багатьох інших країн У світі вже не існує повної ізоляції будь-якої держави від інших. Так, за твердженням генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй Антоніу Гутерреша: «Війна в Україні вже порушує ланцюжки поставок та викликає стрімке зростання цін на паливо, продукти харчування та транспорт». За словами посадовця, одним із тяжких наслідків війни може стати й глобальний голод [2]. Тому питання кримінально-правової охорони громадської безпеки в нашій країні в умовах воєнного стану доцільно розглядати і з позиції забезпечення національної безпеки і безпеки міжнародної.

Значений взаємозв'язок громадської безпеки в умовах воєнного стану з іншими об'єктами, що охороняються за допомогою норм кримінального законодавства, підтверджує доцільність системного аналізу тріади «громадська безпека – національна безпека – міжнародна безпека», особливо, якщо мова йде про конкретну ситуацію у вигляді умов воєнного стану. На мій погляд, це має методологічне значення для аналізу Кримінального кодексу (далі –КК) України при подальшому його удосконаленні. Причому в наведеній тріаді віддзеркалюється філософський підхід від «одиночного – громадської безпеки до окремого – національної безпеки, а далі до загального – міжнародної безпеки».

Як вже відмічалось, ми живемо в глобалізованому світі, тому нам потрібна оновлена парадигма міжнародної безпеки в органічній єдності з національною безпекою України та з чітким визначенням сутності, місця і значення громадської безпеки. І, навпаки, громадську безпеку доцільно розглядати в єдності з національною безпекою і міжнародною безпекою, застосовуючи загальні наукові методи дослідження.

Актуальність зазначеного обумовлена, зокрема, відсутністю консенсусу між науковцями щодо змісту поняття «громадська безпека» і його зв'язку з національною безпекою та міжнародною безпекою. Громадська безпека багатьма дослідниками визнається різновидом національної безпеки. На жаль, в українському законодавстві (зокрема в Законі України «Про національну безпеку України») спостерігається певний відхід від сприйняття поняття «громадська безпека» як самостійного в термінологічному апараті законодавства. У ст. 1 вказаного закону законотворці об'єднують громадську безпеку з громадським порядком, не звертаючи увагу, що насамперед їх слід

відмежовувати за критерієм наявності або відсутності джерел загальнопідвищеної небезпеки соціального, фізичного чи іншого походження.

Громадська безпека як об'єкт кримінально-правової охорони – це суспільні відносини, що забезпечують безпечні умови життєдіяльності, захищеність від соціальних, фізичних та психологічних загроз джерел загальнопідвищеної небезпеки. І охорона суспільства від таких джерел та кримінально каранної поведінки людини щодо них у сучасний період в умовах воєнного стану потребує уваги законодавця не менш, аніж це стосується основ національної безпеки України, охорони від військових кримінальних правопорушень і міжнародного правопорядку.

Не викликає сумніву, що вдосконалення кримінального законодавства в частині кримінально-правової охорони громадської безпеки має відбуватися з впровадженням ключового елемента принципу верховенства права, а саме шляхом досягнення належної юридичної визначеності норм. Крім того, доцільна криміналізація нових суспільно небезпечних діянь, вчинюваних або які можуть бути вчинені в умовах воєнного стану насамперед це стосується об'єктів життєзабезпечення та інших об'єктів критичної інфраструктури.

Узагальнено здійснено оцінювання сучасного стану розділу IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» Особливої частини КК України та заходів, що приймалися законодавцем з 2014 року. Період аналізу охоплює два часових складника: перший – 2014 рік і до 23 лютого 2022 року (включно); другий – з 24 лютого цього року і на цей час.

З 2014 року в умовах окупації Криму і виходу з під контролю української влади частини території Луганської і Донецької областей до 23 лютого 2022 року у розділ IX Особливої частини КК України зазнали зміни 17 статей, а статті 258 і 270 – двічі, а також доповнено цій розділ 3-мя новими статтями (255–1–258-3).

За другий період з моменту початку війни внесено зміни до 1-єї статті – ст. 263 (і це вже другі зміни вказаної статті з 2014 року).

Аналіз таких змін дозволяє констатувати наявність реальних заходів, здійснюваних ВРУ щодо удосконалення кримінально-правової охорони громадської безпеки в напрямках боротьби: 1) *із організованою злочинністю та іншою терористичною діяльністю* (кримінальними правопорушеннями проти соціальних джерел загальнопідвищеної небезпеки (створенням та діяльністю злочинних об'єднань: злочинної організації, не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань, діяльністю, що з ними пов'язана, а також зі злочинним впливом злочинців в законі, зібранням представників злочинних організацій чи організованих груп – ст.ст. 255, 255–1–255–3, 256, 260 КК; терористичною діяльністю (статті 258, 258–1–

258–5 КК); 2) із кримінальними правопорушеннями проти інформаційно-психологічної безпеки (від інформаційної зброї) – ст. 259 КК та 3) проти безпеки деяких об'єктів – ст. 261 КК, а також 4) проти безпеки від предметів, що становлять загальнопідвищену небезпеку для оточення – ст.ст. 263, 265, 266, 267, 269 КК, 5) проти пожежної та техногенної безпеки – ст. 270 КК [3, с. 323, 324].

Разом з тим, 1) вчинення кримінальних правопорушень проти громадської безпеки в умовах воєнного стану залишилося поза увагою законодавця щодо визнається обставиною, що обтяжує кримінальну відповідальність за ці правопорушення; 2) є багато прогалин щодо юридичної визначеності норм (зокрема щодо банди, терористичного акту, терористичної групи, терористичної організації); 3) не криміналізовані посягання на певні об'єкти критичної інфраструктури, що забезпечують життєдіяльність населення (причому об'єкти енергозабезпечення, зв'язку і телекомунікації).

Щодо кримінального судочинства. У судовій практиці спостерігаються різні підходи до визначення ознак терористичних злочинів, що порушує законні права осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні таких кримінальних правопорушень, та осіб, визнаних потерпілими від певних терористичних кримінальних правопорушень. Зокрема, окремими судами при розгляді матеріалів кримінального провадження і винесенні обвинувального вироку порушується право людини на справедливий суд, що закріплено як принцип, стандарт кримінального судочинства в нормативно-правових документах Європейського Союзу і впроваджено в практику Європейського Суду з прав людини, а також передбачено українським законодавством. І перелік питань, що викликають труднощі в судовій практиці можна продовжувати. Це й питання визначеності ознак не тільки таких злочинних об'єднань як терористична група і терористична організація, а й організована група, банда, злочинна організація тощо.

З метою підвищення рівня охорони громадської безпеки в умовах воєнного стану, на мій погляд, необхідно здійснити такі заходи:

1. Стосовно організованої злочинності: надати визначення в статтях 255, 257, 258–3 навести визначення злочинної організації, банди, терористичної групи й терористичної організації, зокрема, шляхом передбачення дефініцій терористичної групи й терористичної організації, наведених в ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» із певним уточненням;

2. Продовжити удосконалення кримінального законодавства з метою підвищення ефективності боротьби з терористичною діяльністю шляхом викладення редакції ч. 1 ст. 258 КК в новій редакції, що авторитетних європейських інституцій, зокрема Ради Європи;

3. Стосовно низки кримінальних правопорушень проти громадської безпеки передбачити обставинами, що обтяжують кримінальну відповідальність за вчинення такого правопорушення в умовах воєнного стану (насамперед це стосується ст.ст. 255, 256, 258, 258-1-258-5; КК). Загальний підхід: створення та/або діяльність стійких злочинних об'єднань, терористичної діяльності, посягання на певні об'єкти критичної інфраструктури тощо в умовах воєнного стану слід карати більш суворо вже з моменту створення потенційної загрози настання тяжких наслідків;

4. Щодо закріплення в КК позиції стосовно існуючого взаємозв'язку громадської безпеки з міжнародною безпекою. У такому випадку важливим є той підхід, що обирається для визначення соціальних цінностей, охоронюваних за допомогою норм Кодексу, їх ієрархії. У цьому контексті для подальшого удосконалення кримінальної відповідальності за посягання на міжнародну безпеку необхідно вирішити низку питань щодо міжнародної терористичної діяльності і транснаціональної організованої злочинності стійких форм. Досі проблемним залишається досягнення в авторитетних європейських і міжнародних інституціях консенсусу щодо змісту понять «терористична діяльність», «терористичний акт», «терористичні злочини», а також «міжнародна терористична діяльність», «міжнародний терористичний акт», «міжнародні терористичні злочини». У таких реаліях ми маємо надати особисте бачення вирішення цих питань, пропозиції щодо яких нами вже розробляються.

У КК України доцільно: а) криміналізувати нові види міжнародної терористичної діяльності із закріпленням у відповідних нормах обов'язкових ознак цих явищ, зокрема, дезорганізуючий вплив на органи державної влади та місцевого самоврядування, певних службових осіб цих органів, вчиненого з терористичною метою; б) передбачити дефініції транснаціональної організованої групи, транснаціональної злочинної організації, транснаціональної терористичної групи й транснаціональної терористичної організації.

Наведені міркування є підґрунтям для продовження досліджень і дискусії із актуальних проблем кримінально-правової охорони громадської безпеки в умовах воєнного стану. Авторська позиція з цих питань буде і далі висвітлюватися в наукових джерелах інформації.

Список використаних джерел:

1. Глобальна та національна безпека: підручник / авт. кол. :В.І. Абрамов, Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянюк та ін. / за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2016. 784 с.